

Arantxa Urretabizkaiaren narrazio lanetako amatasunak: genero arteko harreman berrien paradigma

GEMA LASARTE UPV/EHU

Abstract: Artikulu honen bidez, Arantxa Urretabizkaiak amatasuna bere narratiban nola jorratu duen agerian jarri nahi da. Horrela, *Zergatik panpox* (1979), *Koaderno gorria* (1998) eta *Hiru Mariak* (2010) eleberrietako, eta *Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekula bakarrik* (1983) ipuin bildumako amak aztertu dira artikulu honetan. Lehenik, amatasunaren inguruan esparru teorikoa eraiki da. Hortaz, egun teoria feministak amatasunaren inguruan zedarriturikoa eta esanikoa aurkeztu da. Ondoren, kritika feminista metodologia gisa harturik, aipaturiko narrazioetako literatur protagonistak aztertu dira. Ondorio nagusi gisa esan daiteke aztertutako amatasunaren irudikapenak ez direla hegemonikoak, alternatiboak edota emergenteak baizik. Ama bakarrak, helduak, lan munduan nahiz politikan dihardutenak aurkitu ditugu literatur testu hauetan, hitz batean, harreman berriak sorrarazi dituzten literatur pertsonaiak. Harreman berri horiek, hain justu ere, genero arteko harreman berrien paradigma lirateke.

Hitz gakoak: Arantxa Urretabizkaia, generoa, amatasuna, literatur pertsonaiak.

AURKIBIDEA:

1. Sarrera	4
2. Marko teorikoa.	4
3. Hiru Mariak	8
3.1. Emakumeak eta zahartzaroa	8
3.2. Hiru Mariak, memoria baino gehiago, etorkizun egitasmo bat	9
3.3. Txuri, Gorri eta Handi	10
4. Koaderno gorria	11
4.1. Amak eta nazioa	11
4.2. Koaderno gorria eta kritikak esandakoak	13
4.3. Ama aktibista eta paradigma militarra	15
5. Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekula bakarrik eta Zergatik panpox.	17
5.1. Amaren gorputza eta ahotsa	19
6. Ondorioak	20
7. Bibliografia	22

1. Sarrera

Artikulu honen bidez, Arantxa Urretabizkaiak amatasuna bere narratiban nola jorratu duen agerian jarri nahi da. Urretabizkaiak amatasunari eta emakumetasunari aski begirada zabala eskaini die bere literatur jardunean: amatasuna eta abandonua, amatasuna eta nazioa, amatasuna eta zahartzaroa... Horrela, *Zergatik panpox* (1979), *Koaderno gorria* (1998) eta *Hiru Mariak* (2010) eleberrietako, eta *Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekula bakarrik* (1983) ipuin bildumako amak aztertu dira artikulu honetan.

Lehenik, amatasunaren inguruan esparru teorikoa eraiki da. Hortaz, egun teoria feministak amatasunaren inguruan zedarriturikoa eta esanikoa aurkeztu da. Ondoren, kritika feminista metodologia gisa harturik, aipaturiko eleberrietako literatur protagonistak aztertu dira. Esparru teorikoan sartu baino lehenago, gauza jakina da narratologiak aski eskema ezaguna eskaintzen duela narrazioan pertsonaiek betetzen duten funtzioa zehazteko. Subjektuak, objektuak, eragileak, hartzailleak, laguntzaileak ala aurkariak diren zehazteko, hain zuzen ere. Guri, ikuspegi feministatik begiratuta, subjektuak interesatzen zaizkigu, kontakizunean nagusitzen diren protagonistak, eta, kasu honetan, emakumezkoak. Interesgarria da kritika feministatik egiten den ahalegina subjektuak deseraikitze aldera. Hartara, hainbat kasutan, estereotipoak eta rola deseraikitzen dira subjektu berriak proposatzeko asmoz. Korrante psikologistek nahiz marxistek, bestalde, ekarpen interesgarriak egin dituzte literatur pertsonaien inguruan. Batzuek diote literatur pertsonaiek pertsonaren barrualdearen inguruan informazio aski zabala ematen dutela, eta besteek, jendartearen informazioa eskaintzen dutela. Biak ala biak, narratologiarekin eta kritika feministarekin batera, aski lanabes interesgarriak dira literatur pertsonaiaren nondik norakoa arakatzeko.

Azkenik, Arantxa Urretabizkaiaren narratibako pertsonaia protagonista femeninoak aztertu ostean, ondorioak atera ditugu.

2.-Marko teorikoa.

Kritika feminista garaikideak amatasuna izan du bere hausnarketaren giltzarri. Hala, ezagunak dira, esaterako, Ellen Moersek (Ciplijauskaité, 1994:16) esandakoak, ama baten bikaintasunaren eta sortzaile eskasa izatearen artean dagoen kausazko loturaz. Virginia Woolfek (2005), berriz, oso lan zaila ikusten zuen

seme-alabak edukitzea eta aldi berean idaztea. Gurean, adibidez, Lourdes Oñederrak (Urkiza, 2006: 272) aitortzen du seme-alabak edukitzeari uko egin diola bere lanbidean aurrera egin ahal izateko eta askatasuna izateko. Laura Mintegik eta Arantxa Urretabizkaiak behin baino gehiagotan aitortu dute ama berantiarrek direla idaztea lehenetsi dutelako. Geraldine Nicholsek (Redondo Goicoechea, 2003: 192-207) amatasunaren aldeko eta aurkako diren idazleak aztertu ditu 1990etik 2001era Espainian, emakume idazleek idatzitako lanak hartuta parametro gisa. Gema Lasartek (2011) antzeko ikerketa egin zuen bere doktorego tesian: amatasuna euskal narratiba garaikidean, 1979tik 2009ra aztertuz.

Amatasunaren inguruko kritikak oso ikuspegi diferenteak erakutsi ditu denboraren joanean, eta, aldi berean, oso landuak. Amatasuna inskribatzen duten hainbat eta hainbat ikerlan argitaratu da kritika feministaren arloan. Baina, batez ere, hiru teoriagilek eta hiru liburuk zedarritu dituzte amatasunaren inguruko iker-lerroak: Simone de Beauvoirren *Le deuxième sexe* (1949), Shulamith Firestoneren *The Dialectic of Sex* (1971) eta, azkenik, Adrienne Richen *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution* (1976) lanek. Ez dira ahaztu behar, halere, teoriagile horien inguruan eginiko berrirakurketak eta hausnarketak gaurko amatasunaren inguruan jardun ahal izateko. Goazen, labur bada ere, liburu horien eta haien ingurumarian esandako hainbat kontu lerro hauetara ekartzera. Simone de Beauvoirrek egindako amatasunaren azterketak balirudike alde ezkorrak baino ez dituela uzten agerian. Zailtasun edota alde negatibo horiek, ordea, Linda Zirellirentzat (1996), Beauvoirrek erabilitako estrategiak dira. Beauvoirrek nahitaezko amatasuna kritikatzan zuen, eta estrategia horretan, Zirelliren hitzetan, apaizentzat, filosofoentzat eta zientzia-gizonentzat amatasuna, ama-fetuak hautu bakarra eta zoriontasun paradigma zen bezala, Beauvoirrentzat, gatazka eta diferentzia gunea zen. Amatasuna beste modu batera interpretatzeko keinu bat egiten ari zen Beauvoir, Zirelliren hitzetan. Edonola ere, esan behar da berdintasunaren feminismoak nahiz feminismo materialistak berdintasunerako bidean aztertu dutela amatasuna. Horrekin esan nahi da amatasunak, emakumeen bizitza profesionalean, politikoan eta kulturean, gizarteratzeko zailtasunak ekarri dituela eta rol bakartzat hartu dela. Shulamith Firestonek azken ikuspegi hori aintzakotzat hartzen du, eta, bere esanetan, emakumeak funtzio biologikoagatik zapalduak izan dira; hitz batean, emakumearen zapalkuntza ugalketarekin hasi zen, eta gero ere zapalketa horrek *continuum* batean jarraitu du. Azkenik,

Adrienne Richek amatasunaren bi interpretazio proposatzen ditu. Batetik, amatasuna erakunde gisa, eta, bestetik, amatasuna gozamen, ezagutza eta emakumeen botere gisa. Richek dio amatasunak, erakunde gisa ikusita, instintua inteligentziarekin nahasten duela, norberaren garapena eskuzabaltasunarekin eta besteekiko atentzia norberarekikoarekin. Horregatik dio Richek amatasunaren erakundeari erasotzen dioten hainbat jardun, hala nola abortua, lesbianismoa edota harreman heterosexualik kanpoko amatasuna, arriskutsuak direla.

Biruté Ciplijauskaiték dioen modura (1994), amatasuna bi modutara ikusia dago literatur lan gehienetan: deuseztatzaile modura, independentziaren eta norberaren garapenaren suntsitzaile modura eta, bestalde, botere mitikoaren jarraipen modura. Botere horretan, gorputzaren jarduna eta mintzairaren dialektika proposatzen dira. Beraz, proposaturiko irakurketan, batetik, Firestonek eta berdintasunaren feminismoak izendatutako hainbat zehaztapen ezkor begi bistan jarriko dira, eta, bestetik; amatasuna norberaren esperientzien sorburu eta identitate eraikitzaile gisa azalduko da. Teresa del Vallek (1995) esaten duen bezala, amatasuna gorputzaren ezagutzatik abiatuta eraikitzen da eta emakume askok horretan oinarrituta eraikitzen dute euren identitatea eta erabiltzen dute euren memoria.

Artikulu honetan amatasunaren inguruko irakurketa bat proposatzen dugu, eta Lucienne Goldamanek (1964) esaten zuena baieztatu genezake: literatur egituren eta jendarte egituren artean homologiak daudela. Proposatzen ditugun narrazioetako ama protagonistek amatasunaren gainean kontakizunak eraiki dituzte. Euskal antropologo feministek (Díez, 1995, 2000; Imaz, 2007) esandakoa berrestera gatoz, euskal sendia eta amatasuna aldatzen ari direla, alegia, eta amak direla aldaketa horretako protagonista. Eli Imazen hitzetan, amatasunaren eta sendiaren aldaketa genero harremanen inguruko eraldaketarik esanguratsuenetan kokatu behar da. Emakumeak aldatzen ari dira, eta eurekin, bikote harremanak eta familia. *“La maternidad se percibe como uno de los escenarios principales, si no el más importante, en la redefinición de las relaciones de género”* (Imaz, 2007:389). Imazek bere doktorego tesian dioenez, horren ondorio nagusiak hauek dira: sendi ereduaren ugaritzea, amatasun berrien agerraldia eta ama izateko modu diferenteak.

Hala, amatasun berrien adibidetzat, honako hauek azpimarratzen ditu Imazek, beste batzuen artean: ama langileak, ama helduak, ezkontza erakundetik kanpo sorturiko amak, ama lesbianak eta ama bakarrak. Amatasun eredu horiek guk ere aurkitu ditugu Urretabizkaiaren iruditerian.

Ondorio hauetara iritsi baino lehenago esan behar da, halere, eraikuntza sinbolikoen bidez sortu direla amatasunaren irudikapenak: bisualak nahiz diskurtsiboak. Irudikapen horiek ideia, sinesmen eta esanahi multzoen osaketa dira; mundua esplikatzen dute, eta adibiderik esanguratsuenak estereotipoetan, gorputz metaforetan eta ereduetan aurkituko ditugu. Ereduak, ordea, irudikatzeaz gain, karga handia hartzen dute, gure jarrerak nolakoak izan behar duten esaten baitigute.

Amatasunaren gaiarekin amaitzeko, bi amatasun eredu aipa genitzake. **Amatasun hegemonikoa**, betikoa, normak, rolak, eta estereotipoak nahiz gorputz metaforak oso markatuak dituen. Horretan amatasuna modu naturalean sortua balitz bezala ulertzen da. Beste modu batera esanda, zerbait pribatua, biologikoa edota, asko jota, zerbait psikologikoa da. Zientziaz oso urrun eta aztertu gabe dagoen zerbait. Emakumeen kontu bat.

Eredu emergenteak, ordea, Del Valle koordinatutako lanean (2002) bistan geratu den modura, identitatea duten eraikuntzak dira, eta eredu normatibotik kanpo egon gabe ere, balio eta esanahi berriak bereganatu dituzte. Harreman berriak adierazten dituzte. Dударik gabe, artikulua honetako amatasun irudikapen gehienak amatasun emergenteak dira. Kontzientzia bat dago batez ere, aldaketarako intentzio garbia. Beraz, eraikuntza sinbolikoez gain, hitz egin daiteke aldaketa eta bilaketa estrategiez; hitz batean, agentzialitateaz (Estepan, 2004).

Horiek baldin badira amatasunaren irudikapenak egun, hurrengo galdera hauze litzateke: zer da amatasuna?, zeintzuk dira amatasuna egituratzen duten ardatz nagusiak? Eraikuntza, garapena, ugalketa, identitatea, gizarte posizio bat, rol soziala? Orain arte, amatasun hegemonikoetan ardatz horien omisio

sistematikoa gertatu ohi da, amatasun aldizkakoetan, ordea, balio berriak sortzen ari dira, eta agerian geratzen dira Arantxa Urretabizkaiaren literatur lanetan.

3. Hiru Mariak

3.1. Emakumeak eta zahartzaroa

Ezer baino lehen, argitu behar da historikoki emakumearen gorputzaren pertzepzioa, eta, ondorioz, identitatea, gizonezkoena baino askoz baldintzatua egon dela. Arau soziokulturalek emakumeengan gizonengan baino askoz eragin handiagoa dutelako da horren arrazoia (Wolf, 1991; Ventura, 2000; Esteban, 2006). Jendarteak emakumearen gorputza sedukzioarekin eta ugalketarekin lotu du historikoki. Venturak esaten du (2000: 20) emakumeak seduzitzeko duen aukera bakarria alderdi fisikoa duela; gizonezkoek, berriz, estatusa, prestigioa, indarra, aberastasuna, boterea eta umorea dituztela. Beraz, emakumeak gizartean onartua izateko gorputza izan du amu: eskuen leuntasuna edo laztasuna, bularra, sexualitatea, amatasuna, umeen hazkuntza, zimurrak, zahartzaroa.

Hiru Mariak zimurrak eta zahartzaroa besterik ez dute aurretik. Naomi Wolfek esaten du emakumeek bizitza osoa edertasuna lortzeko eta zahartzaroa ekiditeko borrokan dihardutela, edertasunaren mitoaren esklabotzapean (1991: 301). Eta emakume baten bizitzaren herena, gutxienez, zahartzaroa dela eta gorputzaren beste herena gantza. Era berean, esaten du gizonezkoetan adina nortasun seinalea dela; emakumeetan, aldiz, akats bat (Wolf, 1991: 121). Orain arte literaturak eman duen emakume zaharraren arketipoa oso gogorra da. Horra hor laburki esanda.

Alcahuetas, viejas verdes, sucias y chismosas comadres, decrepitas cortesanas. Esta imagen asociada al miedo ancestral a la feminidad oscura cuaja, lo cual no debe extrañarnos, en la figura temible de la bruja, a la que se persigue, se caza y se tortura para el gozo de las buenas almas. (Azpetia, 2001: 60)

Urretabizkaiak orain arte esandako guztia iraultzen du. Emakume adindunak hartu ditu pertsonaia nagusitzat. Batetik, ikusgarri bihurtu ditu; izan ere, gaztetasunaren estetika gailendu den garai hauetan emakume adindunak ikusezinak dira (Azpeitia, 2001: 237). Bestetik, gorputzaren jabetza lortu dute, eta horren jakitun dira. Azpimarragarria da, bestalde, Mari Txuri alarguntzen denean orduantxe hasten dela eleberri honetako istorioa. Mari Txuri bakarrik geratzen da; izan ere, seme bakarra aspaldi ezkondata etxetik joana du. Baina amaren asmoen berri duenean, beste lagun batekin modu alternatibo batean bizitzen jartzera doala alegia, berehala datorkio hitz egitera. Mari Txurik transgresioari beste koska bat eransten dio; izan ere, semeari kasurik egin gabe, bere nahiari jarraitzen dio. Urretabizkaiaren mezua argia da. Amak, seme-alabak hazten diren bitartean, haien menpe, haiek zaintzen, eta zahartutakoan, ezindutakoan berriro ere haien esanetara. Eta Mari Txurik ezetz esaten du.

3.2. Hiru Mariak, memoria baino gehiago, etorkizun egitasmo bat

Hiru Mariak eleberrian, Urretabizkaiak zahartzaroa hartu du gaitzat, eta hiru emakume zaharren ahotsak jarri nahi izan ditu gerraostearen eta zahartzaroaren inguruan hitz egiten.

Urretabizkaiaren gerraostea, eleberri honetan, bizitzan marra bat da, non hiru lagunek elkar ikusteari uzten dioten: bat, lehen ahotsa eta protagonista nagusia (Mari Txuri), Euskal Herrian geratuko da; beste bat, (Mari Gorri) erbestera joan beharrean izango da; eta hirugarrena, (Mari Handi) gerra irabazitakoekin, handiekin galduko da. Baina zahartzaroa etorritakoan, alargundutakoan, hirurek bat egitea bihurtzen da protagonista nagusiaren xedea. Eta hori da, benetan, eleberri honen berrikuntza. Mari Txurik esaten digu zahartzaroa ez dela memoria soilik, zahartzaroa egunero modu duinean bizi behar den bizilegea dela, egitasmo bat dela. Urretabizkaiaren azken eleberri honetan, nahiz eta gerra garaiko umeak izan, iraganaren gainean baino gehiago, etorkizunaren gainean hausnartzen dute. Atzera begira baino gehiago, aurrera begira daude protagonistak.

Mari Gorri, izenak berak dioen modura, zahar transgresorea izango dugu, eleberriaren ikuspegi semantikoa edota esanahia, eta Mari Txuri, berriz, paper zurian idazteko eta kontatzeko tresna. Eleberriari suspensea emateko, absentziaz baliatzen den hirugarren protagonistaren jokoak eskaintzen digu

Urretabizkaiak: Mari Handirena. Mari Handi misterioa baita hasieratik bukaera arte, eta horren peskizan ibiliko da irakurlea. Beraz, pertsonaia-eleberri honetan, gaiari dagokionez, berrikuntza Gorrik ekarriko du; halaber, Mari Txuriren hizkerari darion sintaxi neurtua aitzakia literario bihurtuko du Urretabizkaiak, ohituta gaituen kontatzeko era natural eta zuzena eskaini ahal izateko.

Gure idazle garaikideetan, zahartzaroa gai inportantea bilakatzen ari da: batzuek, sasoi horretara iristen ari direlako eta horri buruz gogoeta egin beharra dutelako; beste batzuek, historiari begiratu bat emateko beharra sentitzen dutelako, historia hurbilari, Espainiako gerrari, eta, hartara, nahitaez adinean oso aurreratutako literatur pertsonaien premian aurkitzen direlako. Koldo Izagirrek, Ramon Saizarbitoriak, Xabier Montoiak, Karmele Jaiok eta Uxue Alberdik, batzuk aipatzearen, euren eleberrietan protagonista adindunak eta gerrarekin lotuak sortu dituzte azken urteetan. Zahartzen ari den jendarte baten ispilua, historia beste modu batera kontatzeko aukera edota gaztetasunari aurrez aurre zahartzaroa jartzeko *leitmotiv*-a.

Urretabizkaiak, puntu honetan esan duguna azpimarratuz, ekarpen berri bat egin dio eduki aldetik euskal literaturari, esan nahi da zahartzaroa ere pentsa daitekeela eta egitasmo bihurtu, gazteen eskuetan edo erakundeen menean utzi gabe. Zahartzaroa antolatzeaz dihardu, eta sendi formula berri bat proposatu digu: lagun zahar alargunduekin osatutako komunitate bat. Emakumeen arteko konstelazio forma berri bat. Emakumeak, amak, alargunak eta bizitzak bere joanean adiskide handi egiten dituenak.

Zahartzaroa begi berriekin begiratzeko gomita luzatzen du. Inoiz ez dela berandu bizitza berri bat hasteko, elkarren arteko odol loturarik izan gabe familia osa daitekeela. Eta, epilogo gisa, hausnar bat: bizitzak gurekin zer egin duen galdetzea baino, ez ote den egokiago guk zer egin dugun bizitzarekin pentsatzea. (Galarraga, *Deia*: 2011- 02-19)

Testuinguru horretan amatasuna urrun geratzen da, atzean, iragana da, eta ez du lekurik orainean. Amatasuna, beraz, literatur pertsonaia hauen bidez bizitzaren etapa bat bezala aurkezten zaigu, seme-alabek euren ibilbidea egiten hasi arteko etapa bat. Izan ere, emakumeek seme-alaben independentziarekin eta alarguntzearekin batera euren askatasuna ere lortzen dutela adierazten da.

3.3. Txuri, Gorri eta Handi

Txuri, alargun geratu da laurogei urteen atarian; beste nobela batzuetan, halako egoera gertatzen denean, pertsonaia atzera begira jartzen da, eta behin eta berriro memoriaren inguruan bueltaka ibili ohi da, errota bailitzan. Urretabizkaiak, ordea, beste ibilbide bat eraiki dio Txuriri. Gorri Txuriren gaztaroko adiskide zaharra da, eta aspaldiko boladan herritik alde egina da. Gorri Txuriren senarraren hileta elizkizunetara etorriko da, eta hantxe elkartuko dira, herioa dela medio, iragana eta oraina. Hirugarrena falta zaie ordea, Handi: Handirekin osatzen zuten gaztaroko adiskide-triangelua. *“Txuri eta Gorri guztiz desberdinak dira, bata errotuta dago, landare bat bezala; bestea munduan zehar ibili da eta beti dago egitasmo berriak pentsatzen, geldirik egotea ezinezkoa izango balitzaio bezala. Jakin badakigu Txuriren bizitzan gazi-gozaak daudela, bizipozak izan dituela, eta hutsune nabarmen eta mingarriak”* (Rojo, 2011). Horietaz, ordea, gutxi hitz egiten da. Izan ere, Txurik alabaren heriotza jasan behar izan du, baina ez da halako atsekabeetan murgiltzen, eta ez digu horretaz xehetasun handirik ematen. Gorrik inskribatzen du liburu honen esanahi semantikoa, edota zahartzaroaren ikuspegi esanguratsua; Txurik, berriz, sintaktikoa, lehen esan dugun moduan, bera baita ahotsa, bera espazioa eta denbora, eta Handik, suspensea jartzen dio, hasieratik bukaerara hutsune bat baita, irakurleak betetzen jakin behar duena. Beraz, irakurketan zehar literatur pertsonaia horren nondik norakoa osatzen joango da irakurlea, eta bukatutakoan ere ez du batere argi izango nor den Handi eta zer gertatu zen hiru nesken artean; izan ere, hiruren arteko triangelu harremanean erpin bat hutsik geratzen da, irakurleak nahierara osatzeko. Triangeluak itxiak badira ere, Urretabizkaiak ireki egin du, eta halaxe bukatu da eleberria, bukaera ireki batekin, eta, horretarako, literatur pertsonaiaz baliatu da.

4. Koaderno gorria

4.1. Amak eta nazioa

Emakumeek Euskal Herrian, Katalunian bezala, hizkuntzaren eta kulturaren transmisioan hartu zuten arnasa agertoki publikorako bidea egiteko. Baina euskal nazionalismoa eraikitzen ari zen diskurtsoetan, amatasunaren eskutik bakarrik aurki zezaketen ezagutza emakumeek. Emakumeak familiaren, lurraren eta

aberriaren metafora bilakatu ziren nazionalismoarentzat, amatasunaren sinboloan (Ugalde, 1993, 1994; Elorza, 1978; Del Valle, 1985, 1999; Aretxaga, 1988).

La importancia de la madre en la sociedad tradicional vasca le convertía en un símbolo cultural: símbolo de linaje que renacía en sus hijos, y símbolo de la tierra que les servía de sustrato, y símbolo de la casa que les cobijaba y les hacía nacer a la vida social. El mismo Sabino Arana la convertiría después en el símbolo de la patria. (Ugalde, 1993: 43)

La participación femenina en la evolución del nacionalismo vasco es muy intensa y tal vez la más eficaz por comparación con otras tendencias políticas surgidas en el marco político español con anterioridad a 1936. Sin embargo, este peso social de la mujer vasca tiene poco que ver con la difusión de las concepciones feministas y sí en cambio con la solidez del sistema familiar, eje de la vida rural tradicional en Euskal Herria. (Elorza, 1978: 5)

Euskal genero eta nazioari buruzko ikerketa lerroari begiratu ostean, esan daiteke aurretik ikusitako perspektiba globala kasu lokal honetan ere betetzen dela, hau da, euskal emakumeek ere euskal nazioa zenbait modutan birsortu dutela. “*Biologikoki (amatasunaren bidez), kulturalki (hizkuntza eta kulturaren transmisioa eginez) eta sinbolikoki (baserriarekiko lotura bermatuz, etxeoandre lanari esker). Horretaz gain, parte-hartze soziopolitikoak izan zuten*” (Alvarez, 2011: 109).

Euskal Herrian, XX. mendearen lehen hereneko feminismoa katolikoa, femeninoa eta abertzalea izan zen. Aldaketa garaia izan arren, euskal emakumeek ezin izan zuten bere egin emakume modernoaren irudia, orduko diskurtso katoliko errepresiozkoaz gain, diskurtso mediko-zientifiko misoginoa zutelako kontra (Aresti 2001, *apud* Alvarez, 2011). Horren haritik, Miren Llonak (2010), amatasuna eta naziogintza ardatz harturik, II. Errepublikan emakumeek egindako lan politikoaz mintzatzeko, Polixene Astrabadua emakume abertzalearen ibilbide politikoa aztertu du. EABko militante ezagun horren esanetan, amatasunaren erretorika oso diskurtso baliagarria izan zen emakumeen jardun publikoak zuen zentzu transgresorea ezkutatzeko. Jardun publiko horren adierazle izateaz gain, ordea, Astrabadua garai hartako amatasun berrien paradigma gisa azaltzen da Llonaren artikuluan. Beraz, ama sinbolikoaz gain, amatasunaren zentzu sozialaz mintzo zaigu argi eta garbi Llona.

Ikuspegi simboliko eta sozial hori literaturan nola irudikatu den aztertu dute Maite Nuñez Beteluk *Género y construcción nacional en las escritoras vascas* (2001) eta Iker Gonzalez Allendek *Género y nación en la narrativa vasca durante la guerra española (1936-1939)* tesietan. Literatura alorrean, Joseba Gabilondo ikerlariak ere ondo aztertu du amatasuna nola idatzi den, eta diosku abertzaletasunak barruko erbeste batera kondentatu dituela emakumeak, amatasun nazionalistaren eredua onartzen ez badute bederen. “*Erbeste horretan emakumezkoen literaturak benetako bakardadearen kronika malenkoniatsu eta magna eman digu, beste ezein literatura maskulinistak ez bezala*” (Gabilondo, 2006: 289). Eta egia da nazionalismoaren haritik oso nobela gutxitan topatu direla emakume aktibistak, armak hartu eta borroka armatuan sartu direnak. Guk hiru topatu ditugu: Bernardo Atxagaren *Zeru horiek*, Laura Mintegiren *Nerea eta biok* eta esku artean dugun *Koaderno gorria*.

4.2. Koaderno gorria eta kritikak esandakoak

Olaziregik dioen bezala (1999:58), amatasuna da nobelaren gunea, eta maiuskulaz izendatzen den Amaren jardunak harilkatzen du narrazioaren unibertso osoa. Nobelaren eduki tematiko guztia Ama horrek koaderno gorri batean idatzitakoak bideratzen du. “*Horretarako, gailentzen da pertsonaien barne mundua, denbora proustiarraren ildotik, oroimenak gogora dakarzkigun guneetan geratuz*” (Olaziregi, 1999:58). Olaziregik dio nobela honetan, emakumezkoek idatzitako kontakizun askotan bezala, genero autobiografikoa protagonistaren egonezina azaltzeko forma narratiboa bilakatzen dela. Pertsonaien barne-solasa testu-atzekoa, zehar estiloa eta zehar estilo askea darabiltza narratzaileak, gehienetan aditza ezabatuz eta erritmo arinari eutsiz. Baina Olaziregik dio guztiarekin ere amatasunaren alderdi fisikoaz nahiz psikologikoaz haratago joaten ahalegintzen dela nobela hau, eta amatasunaren alderdi soziala edo politikoa ere azaleratzen saiatzen dela (Olaziregi, 2002: 107).

Protagonistarentzat, konpromiso politikoa amatasunarekin uztartu ezinezko ahalegina da, eta horixe dugu, hain justu, nobelan behin eta berriro azpimarratzen zaiguna. Bere amatasunaren gunerik garrantzitsuenak (haurdunaldia, erditzea, gaixoaldiak...) gertakari politikoekin daude lotuta (amnistia

aldeko kanpainarekin, itxialdi eta manifestazioekin), pertsonaiak aukeratutako konpromisoarekin. Modu horretan, trebezia handiz, konpromiso politikoa eta amatasuna uztartzea eragotzi dioten emakume baten aitorpena eskaini digu Urretabizkaiak (Olaziregi, *www.basqueliterature.com*).

Susan L. Laneser-ek (1996) narratologia feministan proposatzen duen narrazio publikoen eta narrazio pribatuen arteko diferentzia zedarritzen du Retolazak. Hala, narrazio publikoan, irakurlearekin parekatzen den narratariora edo hartzaile bati egiten zaio kontakizuna. Narrazio pribatuan, berriz, testu barneko narratariora edo hartzaile bati egiten zaio. Horregatik, narrazio publiko horiek hurbilago daude irakurle eta egile arteko harreman mota horretatik. Laburbilduz, Retolazak dio *Koaderno gorria*-n, testuaz kanpoko narratariora edo hartzailea irudikatzen denean, “narrazio publiko argia” dugula, *eta Zergatik panpox*-en, aldiz, geroago ikusiko dugun moduan, argi eta garbi eleberri barruko narratariora edo hartzaileari zuzentzen zaiola kontalaria. Hortaz, espazio pribatutik publikorako jauzia nabarmena da bi eleberri horien artean (Retolaza, 2007: 233).

Gabilondok dio Urretabizkaiak espazio nazional domestikoak, *Zergatik panpox*-en azaltzen zirenak, egoera politikoagoekin hibridatu dituela *Koaderno gorria*-n. Gabilondoren arabera, eleberriak ez ditu amaren sinesmen politikoak legitimatzen ez kondenatzen, ezta amatasuna zertan datzan ere diskurtso politiko bateratzaile baten arabera erabakitzen. “*Bestela esanda, Euskal Herritik kanpo, Babel globalean bizi den eta gaztelaraz mintzatzen den alabaren aurrean, eleberriak jouissance bat aurkezten du, zeinak ama, alaba eta laguna batzen dituen*” (Gabilondo, 2006: 209). Komunikazio linguistikoaz haratago doa komunikazioa eleberrian, Gabilondoren hitzetan. Komunikazioa ere hibridoa da; izan ere, koaderno gorria euskaraz idatzia dago, baina irakurle gaztelaniaduna du. “*Hala, koaderno gorria eleberri ere bihurtzen da, hain zuzen irakurleak alabaren ikuspuntutik irakurri behar duena, Venezuelen kokatutako gaztelarazko posizio batetik*” (Gabilondo, 2006: 209). Kritikak esandakoarekin amaitzeko, Ibon Sarasolaren ustez, eleberri honen aurkezpenean egindako adierazpenetan esan zuenez, nobela honetan daude Urretabizkaiaren orrialderik onenak.

4.3. Ama aktibista eta paradigma militarra

Emakume eta herritar den aldetik bete behar dituen rolen kontra oldartu egiten den heinean, *Koaderno gorria* eleberriko Ama transgresorea dugu. Baina zertan oinarritzen da transgresio hori?

Koaderno gorria-n¹ estreinakoz, amak umeak utzi egin behar ditu jardun militarrek segurtasun arazoak sortzen dizkiolako. “Zure amak Euskal Herriaren alde egiten du borroka, edo zure ama askatasunaren aldeko gudaria da”. (*KG*, 9). Beraz, amatasunetik atera eta esparru publikoan hasi da nazioa eraikitzen *KG*-ko ama. Hori horrela, *KG*-ko ama naziogintzan subjektu gisa agertzen zaigu, baina eleberriko korapiloa aktibismoak eta amatasunak sortzen dituen zailtasunetatik bideratzen da. Horren harira, Olaziregik dio (1999) konpromiso politikoa eta amatasuna uztartzea eragotzi dioten emakume baten aitortpena eskaini digula Urretabizkaiak.

Haurrak lapurtu zizkioten moduan, amatasuna eta familia lapurtu zizkiotelako. Eta hortxe dago, segur asko, istorio honetako tragediarik handiena: emakumezkoaren errealizazio pertsonala oraindik ere ukatzen duen gizarte matxistaren salakuntzan. (Olaziregi, 1999: 61-62)

Paradigma aktantzialari erreparatzen badiogu, subjektuak (amak) helburu edo objektu (seme-alabak) errekueratzea du. Izan ere (senarra) izan da seme-alaben lapurretaren (eragilea), baina eragite horretan (laguntzaile) inplizitua (nazioa) izan du. Beraz, paradigma aktantzialean bertan amatasunaren (aurkari) inplizitu gisa azaltzen zaigu nazioa.

Koaderno gorria nobelako Ama hegemonikoki gizonezkoena den mundu ikuskera militarrean aurkitzen dugu kokatua eta, lehenik eta behin, ertzak lausotzearen, begiratu bat emango diegu Isabel Carrerak postmodernismoaren, postkolonialismoaren eta feminismoaren artean egindako analogiei. Carrerak hiru teoria horien artean helburu komun batzuk aipatzen ditu; tartean, subjektibotasunaren deseraikitzea (2000:

¹ Aurrerantzean, *Koaderno gorria KG* izendatuko dugu

75). Deseraiki beharreko subjektua, teoria postmodernoetan, gizakia da; feminismoan, gizaki patriarkala, eta postkolonialismoan, subjektu inperialista.

Gizaki militarra deseraikitzeke, gizaki patriarkalaren ereduak baita, Miren Alcedok (1996), nortasun maskulinoaren inguruan azaltzen dituen ezaugarriak kontuan hartu ditugu. Ezaugarri horiek honako hauek dira: afeminatua ez izatea, garailea izatea, independentea izatea, beste inorekin ez kontatzea eta, azkenik, besteak baino indartsuagoa izatea. *“El hombre debe aparentar ser audaz, incluso agresivo; demostrar que está preparado para correr todos los riesgos, incluso aunque la razón y el temor aconsejen lo contrario”* (Alcedo, 1996: 353).

Izaki militarren ezaugarri horiek abiapuntutzat hartuta, *KG*-ko amaren subjektibotasuna deseraikitze aldera, Alcedok maskulinitatearen ezaugarritzat hartzen dituen paradigmak alderatu ditugu *KG*-ko ama protagonistarekin. Lehenik, esan behar da oso femeninoa dela ama; zenbaterainoko sentsibilitatea duen jakiteko, aski da seme-alabei idazten dien koadernoak irakurtzea; esaterako, haurdunaldiak, gogoetak testu bihurtzen dituenean (*KG*, 66). Bestetik, ez da garaile bat, izugarriko inpotentzia sentitzen du senarrak seme-alabak lapurtu dizkiolako. Independentea bada, baina seme-alabak berreskuratzeko besteengana jo behar du; ez da batere lehiakorra, umila da oso, eta horrela azaltzen da bere seme-alabengan pentsatuta idazten duen koadernoan. Hori izango litzateke, beraz, pertsonaia femenino honen karakterizazioa, betiere maskulinitatetik eskaintzen diren ezaugarriak iraulita. Pertsonaia femenino honetan hibridazio bat gertatzen da; izan ere, amatasunak zipriztintzen du pertsonaia honen izate militarra. Hibridazio horrek, erpin borobiltze horrek oso sinesgarri bilakatzen du protagonista femenino honen irakurketa semantikoa nahiz pragmatikoa.

Mercedes Ugaldek esan ohi du emakumearen rola amatasunera mugatzen dela, baina emakumeak euskal naziogintzan agenteak direla eta zeharkako estrategiak erabili ohi dituela: erresistentzia egoeretan atzera eginez eta egoera egokiak aurrera egiteko aprobetxatuz. *KG*-ko protagonista femeninoaren izatea ikuspegi historiko horren transferentzia litzateke, kritika marxistak aipatzen duen heroi problematikoa

gizartearekin dialektikan eraikitzen delako. Edota Bakthinek proposatzen duen *dialogismo* adierak esaten duen bezala, testu narratiboak, testuko ahotsen arteko solasaldia ez ezik, testuko eta gizarteko ahotsen solasaldia ere eskaintzen duelako.

Koaderno gorria nobelako ama erakunde militarrean subjektu gisa agertzen da, eta, era berean, bere amatasuna aldarrikatzen du. Argi dago zaintzaren pragmatikatik aldentzen dela, eta bere sinesmen politikoaren aldeko apustua egiten duela amatasunaren pragmatika alde batera utzi gabe. Eta hor, jendarteak ez dio barkatzen, senarrak seme-alabak bahitzen dizkio eta erakundeak amatasuna eta armak bateraezinak direla gogoratzen dio. Eta hausnarketa horretan topatuko dugu literatur pertsonaia transgresore hau: hain kontrajarriak diren bi mundu ikuskerak elkartzen, hegemonikoki gizonezkoena den armen mundua eta emakumezkoena den amatasuna uztartzen. Esan behar da eleberri bakarria dugula gai horrekin etorri zaiguna euskal literaturara, horregatik da hain berritzailea eta transgresorea *Koaderno gorria*- obrako ama.

5. *Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekula bakarrik eta Zergatik panpox.*

Arantxa Urretabizkaiaren *Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekula bakarrik* ipuin bildumako *Espero zaitudalako* ipuinean (Erein, 1983) ama berezi bat agertzen zaigu. Olaziregik esaten duen bezala (1999), 80ko hamarkadan euskal literaturan izan zen ipuingintzaren *boom*-aren barruan kokatu behar dugu liburua hau. Tenore hartan, gure ipuingintzan nagusiki Ipar Amerikako errealismo zikina eta Hego Amerikako errealismo magikoa sartzen ari zirela, Urretabizkaiak bestelako kontaketa bat ekarri zuen gurera: barne kontaketa. Olaziregik (1999) liburu horretan amodio debekatuak ikusten ditu. Gabonetako lau egunez Coro mojak Jesus Haurra jaiotzan ikusita sentitzen duen maitasun kontaezina azaltzen da ipuin horretan. Amodio debekatua, amatasun garatu gabekoa, edota Maria Guztiz Garbiaren irudia, sexu harremanik gabe haurra munduratu zuen Ama Birjinari buruz egindako irudi deseraikitzailea? Dena dela ere, esperoan, esperantzan, haurdunaldiarekin lotzen den izenburupean, ipuinean, amatasunaren irakurketa modu mistiko edo ezustekoan proposatzera dator Urretabizkaia. Amatasun mistikotik hurbil

dagoen irudikapen honek *Zergatik panpox*-en eskaintzen den amatasun aldarritik gehiago du, beste bi eleberrietan ikusi ditugun amatasunek eskaintzen dituzten mugetatik baino. Izan ere, lehen bi eleberrietan amatasunaren alde negatiboak jartzen dira begi bistan. Lehenak, amatasuna bizitzako etapa modura aurkeztu digu, eta bigarrenak, emakumearen jardun politikoa eta amatasuna bateraezinak direla sinetsarazten digu.

Zergatik panpox eleberriko amatasuna oso gaineratik aztertuko dugu, gehiago jakin nahi duenak aldizkari honetan irakur dezake Lasarte 2010. Olaziregik (1999) lirikotzat jotzen duen eleberri hau barne bakarriketa luze batek osatzen du. Ama batek bere 7 urteko semearekin bizi dituen 24 orduak kontatzen ditu. Senarrak bost urte lehenago utzi zuen protagonista, eta bakarrik dago semea aurrera ateratzeko.

Zergatik panpox guraso bakarreko familiaren edota amatasunaren ereduak dugu. “*La maternidad monoparental no sólo es una posición familiar nueva, sino una realidad compleja y significativa en curso, que las mujeres tras una experiencia de separación y/o divorcio van dotando de sentido*” (Barrón, 2004: 229). Dolores Julianok (2004) eta Marina Subiratsek (2007) azpimarratu dute elkarbizitza, sendi tradizioaletik urrunduz, beste eredu pluralagoak hartzen ari dela, eta hor ikusten dituzte emakumeen sareak edota konstelazioak. Kontua da aztertu ditugun hiru eleberrietan Urretabizkaiak ez duela familia tradizionala irudikatzen, egitura horretatik urundu egiten dela. Eta ez da urruntzen familiarik bakarrik, emakumeen roletatik eta estereotipoetatik ere aldentzen da. Maria Luz Estebanek honela dio (2011: 72): “*La familia habría pasado de ser una comunidad de necesidad a una asociación electiva de individuos con intereses, experiencias y planes propios, con diferentes controles, riesgos y constreñimientos*”.

Maitasuna ere oso modu diferentean ikusten da hiru eleberrietan. *Zergatik panpox* eta *Koaderno gorria*-n abandonua azaltzen da, bietan senarrak abandonatzen du emaztea, baina bi eleberrietan oso modu diferentean ikusi da abandonu hori. Hiru eleberrietan maitasuna generoaren kategoria gisa ageri da, eta horrela landu dira amatasunaren eta zainketaren pragmatikak. Baina *Zergatik panpox*-eko amak abandonua eta zainketa sufrimendu gisa, eginbehar gisa, nahitaezko gisa ikusten du; Adrienne Richek esango zukeen bezala, maitasun sobredosi gisa ikusten du. Aldiz, *Koaderno gorria*-ko amak eta *Hiru*

Mariak nobelako protagonistek oso modu diferentean plazaratzen dute emakumeontzat genero edota kategoria politikoa den maitasuna.

Zergatik panpox lanarekin jarraituz, liburu honek izandako harrera kritikoa buruan, Olaziregik dio euskal kritikariek liburuari harrera ona egin ziotela.. Olaziregiren esanetan, Aldekoak 1979ko nobela onentzat jo zuen, eta Txuma Lasagabasterrek gehien laudatu duen nobela da, J. A. Arrietaren *Abuztuaren 15eko bazkalondoa*-rekin batera. “*Bere 1986ko Antología de la narrativa vasca-ren hitzaurrean dioena guztiz da azpimarratzekoa, nobela biribil eta xarmangarri gisara definitu ondoren, euskal ahots femenino lortuentzat jotzen baitu. Lasagabasterrentzat, ahotsaren indarra ez dagokio egilea emakumezkoa izateari, narratzaile trebeziari baizik*” (Olaziregi, 1999: 42).

5.1. Amaren gorputza eta ahotsa

Aztertu ditugun lehen bi eleberrietan amatasun hegemonikoez mintzatu gara, hau da, gizarteak markaturiko normaz, mugaz eta horien aurrean amek egin beharrekoaz, nahiz eta bietan ere agentzialitateaz mintzo. Baina, aldi berean, amatasunaren alde ezkorrak begi bistan jarri ditugu, Beauvoirrek edota Firestonek aipatu zituzten moduan. Adrienne Richek, ordea, amatasunaren alde onak eta esperientziak aipatu zituen, eta horietarik eratorriak ditugu hainbat amatasun: ekofeminismoa, adibidez, lurra eta amatasuna (Shiva, 1995) bandera bihurtu dituen, edota amatasuna eta bakegintza (Ruddick, 1984) uztartu dituen feminismoa. Beste joera bat amatasuna goستن duena Frantzia sorturiko diferentziaren feminismoa dugu (Muraro, 1994), zeinak amatasunarekiko zor sinbolikoa aldarrikatzen duen eta amatasuna, diferentziarako inflexio puntutzat ez ezik, botere gunetzat ere hartzen duen. Aztertzen ari garen bi literatur lan horiek begirada horrekin aztertu behar dira, amatasunaren boterea aintzakotzat hartuta.

Ildo horretan, amaren gorputza eta ahotsa bizitza oso baten metonimia dira. Amaren gorputza umearentzat janaria, berotasuna, lasaitasuna, jolasa eta plazera da. Esperientzia hori narratzeko orduan, amaren eta haurraren gorputzak eta hizkuntzak berebiziko garrantzia hartu dute. Diferentziaren feminismoarentzat gai zentralak diren emakumearen gorputza eta odola antzeman genitzake: “*La*

centralización del cuerpo y la sangre de la mujer, su proximidad con la Naturaleza (...) escribir en tanto que flujo (de la sangre menstrual, de la leche materna, del flujo uterino), sintaxis líquida” (Suleiman, 2007: 153). *Zergatik panpox-en erabiltzen den hizkuntzan umearikiko hurbilpena dago. Berdintasunaren feminismoak, ordea, amek umeak ulertzeko erabilitako hizkera gutxietsi egin ohi du, betiere amaren nortasuna gutxitzen eta ezabatzen duelakoan. Diferentziaren feminismoak, aldiz, Luisa Muraroren teoriari jarraituz, umeak ulertzeko amek erabiltzen duten hizkuntza beste modu batera ikusi da. Amak, umeen hizkera erabilia, gutxietsi beharrean egokitu egiten direla dio Murarok. Amek euren boterea gutxitu asmoz, hizkuntza estrategia berezi bat abian jartzen dutela dio Murarok. Estrategia horretan ume-amen arteko harremanean hurbilpena eta berdintasuna gertatzen da. Jarrera horrekin, kultura toleranteagoa eta negoziatzaileagoa azaltzen dute amek, kontuan edukiz eurek dutela boterea eta jakintza. “La negociación conjunta de significados, en lugar de imposición de los propios o la falta de reconocimiento de los ajenos, sería básica en una sociedad que valorase la negociación”* (Bengoechea, 2004: 103).

6. Ondorioak

- 6.1. Azken hamarkadetan, euskal literaturan adinean aurrera egindako pertsonaia protagonista sorta bat sortu da, denak ere 80 urte aldera arrimatuxek, zahartzen ari den jendarte baten ispilua, historia beste modu batera kontatzeko aukera edota gaztetetasunari aurrez aurre zahartzarora jartzeko gogoia bihurturik *leitmotiv*. Baina, horren haritik, Urretabizkaiaren *Hiru Maria* eleberriak ekarpen berri bat egin dio eduki aldetik euskal literaturari, memoria albo batera utzirik, zahartzarora egitasmo bilakatu digu, hau da, zahartzarora ere pentsa daitekeela eta egitasmo bihurtu, gazteen eskuetan edo erakundeen menean utzi gabe. Zahartzarora antolatzeaz dihardu, eta sendi formula berri bat proposatu digu: lagun zahar alargunduekin osatutako komunitate bat. Emakumeen arteko konstelazio forma berri bat. Emakumeak, amak eta alargunak eta bizitzak bere joanean adiskide handi egiten dituenak.
- 6.2. *Koaderno gorria* laneko ama erakunde militarrean subjektu modura agertzen da, eta, aldi berean, bere amatasuna aldarrikatzen du. Argi dago zaintzaren pragmatikatik aldentzen dela, eta bere sinesmen politikoaren aldeko apustua egiten duela amatasunaren pragmatika alde batera utzi gabe. Eta hor, jendarteak

ez dio barkatzen, senarrak seme-alabak bahitzen dizkio eta erakundeak amatasuna eta armak bateraezinak direla gogoratzen dio. Eta hausnarketa horretan topatuko dugu literatur pertsonaia transgresore hau. Hain kontrajarriak diren bi mundu ikuskera elkartzen: hegemonikoki gizonezkoena den armen mundua eta emakumezkoena den amatasuna uztartzen. Esan behar da eleberri bakarra dugula gai horrekin etorri zaiguna euskal literaturara, horregatik da hain berritzailea eta transgresorea *Koaderno gorria* obrako ama, hau da, aipaturiko literatur pertsonaia transgresore hauek jendartean egun gertatzen ari denaren lekukotasuna dira; izan ere, amak gizonezkoen munduan sartzen ari dira, neurri apal batean bada ere, eta gizonezkoak, berriz, amatasunaren munduan murgiltzen ari dira, neurri apalagoan bada ere. Ama helduak, bakarrak, ezkontzaren erakundetik at dauden amak dira eta, halaber, ohiko rol eta eruedetatik urrunduz posizio bat definitzen ari dira.

6.3. *Zergatik panpox*-eko ama euskal literaturako lehen protagonista femenino modernoa da, bera da kontalaria, berak erabiltzen du ikuspuntua eta pentsamenduen jarioa, *stream consciousness* teknikaren bidez. Paradigma aktantzialean subjektu nagusia da, eta 70eko hamarkadan emakumezkoaren askapen mugimenduarekin lotuta zeuden hainbat gai ditu objektutzat: bikote harremanak, amatasuna, emakumezkoen gorputza, emakumezkoen ahotsa, antisorgailuak, egunerokotasunaren zama... Ezaugarri horietaz guztiez gain, abandonuaren trataera, amatasunaren denborak eta guraso bakarreko familiaren paradigma aurkeztea oso dira azpimarragarriak, eta zer esanik ez garai hartan emakume idazle batek idatziriko lana euskal kritikak goraipatu izana; izan ere, ez zen hori ohikoa tenore hartako kritika historiografikoan.

6.4. Euskal antropologo feministek (Díez, 1995, 2000; Imaz, 2007; Esteban 2011) bere ikerketetan berretsi dute amatasunak aldatzen ari direla Euskal Herrian. Egile beraren hiru eleberri eta ipuin bat aztertu ditugu. Eta esan genezake genero harremanak aldatzen eta birdefinitzen ari direla; izan ere, aldaketa horiek, jendartean ez ezik, literaturan, diskurtsoetan ere gertatzen ari dira. Ama bakarrak, helduak, lan munduan nahiz politikan dihardutenak aurkitu ditugu literatur testuetan, harreman berriak sorrarazi dituzten literatur pertsonaiak. Harreman berri horiek, hain justu ere, zedarrantzen dituzte genero arteko harreman berriak.

7. Bibliografía

- ALCEDO MONEO, M. (1996). *Militar en ETA*. Donostia: Haranburu Altuna.
- ARETXAGA, B. (1988). *Los funerales en el nacionalismo vasco*. La primitiva casa Baroja.
- AZPEITIA, M. (2001). *Piel que habla. Viaje a través de los cuerpos femeninos*. Bartzelona: Icaria.
- BARRON, S. (2004). “Introducción: La maternidad monoparental”. In de la Concha, A.; Osborne, R. (Koord). *Las mujeres y los niños primero: discurso de la maternidad*. Bartzelona: Icaria
- BENGOECHEA, M. (2004). “Mi madre es ... un hueco en el espacio: discursos poéticos y lingüísticos sobre la insignificancia materna”. In de la Concha, A.; Osborne, R. (Koord). *Las mujeres y los niños primero: discurso de la maternidad*. Bartzelona: Icaria.
- CARRERA SUÁREZ, I. (2000). “Feminismo y poscolonialismo: estrategias de subversión”. In: Suárez Briñones, M.B. et al. (Ed). *Escribir en femenino*. Bartzelona: Icaria.
- CIPLIJAUSKAITÉ, B. (1994:16) *La novela femenina contemporánea (1970-1985). Hacia una tipología de la narración en primera persona*. Bartzelona: Anthropos.
- Del VALLE, T. (1985). *Mujer vasca. Imagen y realidad*. Bartzelona: Anthropos.
- Del VALLE, T. (1995). Identidad, memoria y juegos de poder (1995), in *Dena, Revista Cultural*, 2: 14-21.
- Del VALLE, T. (2002). *Modelos emergentes en los sistemas y las relaciones de género*. Madril: Narcea.
- DÍEZ, C. (1995). “Maternidad: ¿hecho natural?/¿constructo ideológico?”, *Bitarte*, 7, 81-93.
- DÍEZ, C. (2000). “Maternidad y orden social. Vivencias del cambio”, in T. del Valle (arg.), *Perspectivas feministas desde la antropología social*, Ariel Antropología: Bartzelona, 155-185.
- ELORZA, A. (1978) “Emakume. Las mujeres en el nacionalismo vasco”. *Tiempo de historia*. 38, 4-17.
- ESTEBAN, M.L. (2004). *Antropología del cuerpo*. Bartzelona: Bellaterra.

- ESTEBAN, M.L. (2006). "Amatasuna, eztabaida antropologikoa eta feministak". In: Alonso-Arbiol (Koord). *Amatasuna eta aitatasuna, proposamen berriak*. Bilbo: EHU.
- ESTEBAN, M.L. (2011). *Crítica del pensamiento amoroso*. Bartzelona: Bellaterra.
- GABILONDO, J. (2006). *Nazioaren hondarrak. Euskal literaturaren historia postnazional baterako hastapenak*. Bilbo: EHU.
- GALARRAGA, A. (2011). Zaharra naiz eta harro nago". *Deia*, 2011-02-19.
- GOLDAMANN, L. (1964). *Para una sociología de la novela*. Madril: Ciencia Nueva.
- GONZALEZ ALLENDE, I. (2007). *Género y nación en la narrativa vasca durante la guerra española (1936-1939)*. Renon irakurritako doktorego tesia. Argitaragabea.
- IMAZ, E. (2007). *Mujeres gestantes, madres en gestación. Representaciones, modelos y experiencias en el tránsito a la maternidad de las mujeres vascas contemporáneas*. Bilbo: EHU/UPV.
- LASARTE, G. (2011). *Pertsonaia protagonista femeninoen ezaugarriak eta bilakaera euskal narratiba garaikidean*. Bilbo:EHU/UPV.
- LASARTE, G. (2010). Amatasunaren gaineko diskurtsoak euskal eleberrigintza garaikidean. *Euskera*, 55, 2, 993-1022.
- LLONA, M. 2010. "Patriotic Mothers of Basque Nationalism: Women's Action during the Spanish Second Republic in the Basque Country". In: Esteban, M.L. & Amurrio, M. (2010). *Feminist Challenger in the Social Sciences: Gender Studies in the Basque Country*. Reno: Center for Basque Studies, University of Nevada.
- NUÑEZ BETELU, M. (2001). *Género y construcción nacional en las escritoras vascas*. Renon irakurritako doktorego tesia. Argitaragabea.

- OLAZIREGI, M. J. (1999). *Intimismoaz harandi: Emakumezkoak idatzitako euskal literatura*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- OLAZIREGI, M. J. (2002). *Euskal eleberraren historia*. Amorebieta-Etxanoko Udala:Labayru Ikastegia.
- REDONDO GOICOECHEA, A. (2003). *Jóvenes narradoras de los noventa*. Madril: Narcea
- ROJO, J. (2011). "Zahartzaroan". *El Correo*, 2011-04-16.
- RUDDICK, S. (1984). "Marenal Thinking", in A. Trebilcott (arg). *Mothering Essays in Feminist Theory*, Totowa/New Jersey, Rowman&Allanheld Publishers.
- SHIVA, V. (1995). *Abrazar la vida. Mujer, ecología y desarrollo*. Madril: Horas y Horas.
- SULEIMAN, R. (2007). "Escritura y maternidad". In: Dovay, M. (Ed.). *Maternidad y creación. Lecturas esenciales*. Madril: Alba.
- UGALDE, M. (1993). *Mujeres y nacionalismo. Génesis y desarrollo de Emakume Abertzale Batza*. 1906-1936. Bilbo:EHU.
- URKIZA, A. (2006). *Zortzi unibertso, zortzi idazle*, Irun: Alberdania.
- URRETABIZKAIA, A. (1979). *Zergatik panpox*. Donostia: Hordago.
- URRETABIZKIA, A. (1984). *Aspaldian espero zaitudalako ez nago sekulan bakarrik*. Donsotia: Erein.
- URRETABIZKAIA, A. (1998). *Koaderno Gorria*. Erein: Donostia.
- URRETABIZKAIA, A. (2010). *3 Mariak*. Donostia: Erein.
- VENTURA, L. (2000). *La tiranía de la belleza*. Bartzelona: Plaza& Janes.
- WOLF, N. (1991). *El mito de la belleza*. Bartzelona: Emece.
- ZIRELLI, L. (1996). Un proceso sin sujeto: Simone de Beauvoir y Julia Kristeva sobre la maternidad, in Tubart (arg), *Figuras de la madre*, Madril: Cátedra-Feminismos.

Iturri elektronikoak:

ALVAREZ, A. (2011). *Genero eta nazio identitateak Katalina Eleizegiren antzezlanetan*.
<https://addi.ehu.es/handle/10810/7612>

OLZIREGI, M. J. *Urretabizkaia, Arantxa. Kuaderno Gorria*.
<http://www.basqueliterature.com/Katalogoak/obrak/urretabizkaia>. 2012ko Maiatzaren 17an berrikusia.